

Justitiedepartementet
ju.remissvar@regeringskansliet.se
kopia till: ju.L5@regeringskansliet.se

Remissyttrande över betänkandet SOU 2026:13 Straffansvar för deltagande i och samröre med kriminella sammanslutningar

Externt diarienummer: Ju2026/00322

Inledande sammanfattning

Stockholms tingsrätt har granskat förslaget utifrån de utgångspunkter och intressen som tingsrätten och de allmänna domstolarna särskilt har att beakta.

I utredningens direktiv redogörs för de reformbehov som ligger bakom utredningsuppdraget. Tingsrätten instämmer i att det finns ett antal straffvärda situationer som inte träffas av den befintliga kriminaliseringen, även om Högsta domstolen på senare tid har mejslat ut några tidigare oklara gränser. De förslag som presenteras i detta betänkande är emellertid så allmänt hållna, vaga och oprecisa att de antingen riskerar att tillämpas på ett helt oförutsägbart sätt eller – vilket är väl så troligt – inte tillämpas alls.

Särskilt mot bakgrund av att förslaget tangerar grundlagsfrågor och att det dessutom förväntas samspela med ett flertal andra beslutade eller förväntade reformer på straffrättens område krävs dessutom en väsentligt djupare och mer ingående analys av förslagets konsekvenser för att det ska kunna läggas till grund för lagstiftning. Sammantaget avstyrker tingsrätten att förslagen i sina nuvarande former genomförs. Vi utvecklar våra mer centrala synpunkter i det följande.

De centrala begreppen i förslagen är för vaga och otydligt avgränsade

Enligt den definition som föreslås av *kriminell sammanslutning* i 16 kap. 14 § brottsbalken ska det vara fråga om en sammanslutning av fler än två personer som begår eller på annat sätt medverkar till allvarlig brottslighet för att uppnå ekonomisk vinning eller annan otillbörlig fördel. Något krav på samverkan eller en sammanslutning med viss varaktighet ställs inte, vare sig i lagtext eller i betänkandets motiv. Lagstiftningen ska, enligt utredningen, bli tillämplig redan vid den första allvarliga brottsligheten, förutsatt att det finns någon ”gemensam inriktning kring ett fortsatt samarbete” mellan fler

än två personer. En sådan definition landar väsentligt bredare än vad som synes vara avsikten med uppdraget enligt direktiven.

Utredningens definition av en kriminell sammanslutning anger också att sammanslutningen ska begå eller på annat sätt medverka till *allvarlig brottslighet*. Som riktmärke anges i utredningen att det ska vara fråga om brott med fyra års fängelse eller mer i straffskalan. Samtidigt öppnar utredningen upp för att upprepad brottslighet eller seriebrottslighet med lägre straffskalor kan kvalificeras som allvarlig brottslighet, likaså korrupsionsbrottslighet och övergrepp i rättsak om denna brottslighet har ”samhällshotande inslag”. Den ledning som primärt ges genom ett angivande i motiven av en straffskala kan enligt utredningen frångås i relativt vanliga situationer. Även här är alltså begreppet mycket tänjbart.

Det kriminaliserade handlandet kan ske dels genom ett deltagande i sammanslutningen, dels genom att ha samröre med den. Som utvecklas nedan i samband med svårigheterna att tillämpa förslaget är båda bestämmelserna till sin utformning vida, överlappande och oklara. De uppräknade samröressituationerna avslutas dessutom med en fjärde punkt som utvidgar de tre föregående på ett oprecist sätt.

Det kan sammantaget ifrågasättas om förslagets utformning står i överensstämmelse med den straffrättsliga legalitetsprincipen.

Den föreslagna definitionen av kriminell sammanslutning är dessutom så vidsträckt att den riskerar att göra gränsen mellan en straffbar sammanslutning och skyddad föreningsverksamhet svår att förutse. Detta är naturligtvis särskilt allvarligt eftersom föreningsfriheten är grundlagsfäst. Enligt utredningens uppfattning kan det inte finnas någon risk för att förslaget kan missbrukas eller leda till att grundlagsskyddet för föreningsfriheten kringgås på något sätt från lagstiftarens sida som inte är avsett med förslaget. Någon djupare analys till stöd för det påståendet genomförs inte. Tingsrätten konstaterar att det i vart fall inte finns några garantier i förslagets konstruktion.

I sammanhanget finns det anledning att kommentera att utredningen hänvisat till den lagstiftningsteknik som redan är etablerad genom terroristbrottslagen. Den lagstiftningen skiljer sig emellertid på avgörande punkter från vad som presenteras i betänkandet, vilket också advokaten Thomas Olsson framhållit i sitt särskilda yttrande.

Terroristbrottslagstiftningen är utformad mot bakgrund av internationella organisationer vars verksamhet styrs av ideologisk samhörighet och vars medlemmar typiskt sett aktivt sökt sig till organisationen. Gränsdragningen mot samhället i övrigt blir därför väsentligt tydligare. De brott som omfattas av lagstiftningen är uppräknade och på så sätt tydligt avgränsade. Ett visst varaktighetskrav uttrycks – till skillnad från förslaget här – också i förarbetena till 3 § terroristbrottslagen där det anges att det måste handla om personer som samverkar under en inte helt obetydlig tidsperiod (se prop. 2015/16:113 s. 97).

Förslagen går inte att tillämpa

Bortsett från de principiella invändningarna mot oprecis straffrätt i förhållande till de grundläggande straffrättsliga principerna riskerar förslagen också att bli svårtillämpliga och därmed verkningslösa.

Den bristande avgränsningen av vilken brottslighet som kan användas för kvalificeringen i definitionen av kriminell sammanslutning är en konkret tillämpningssvårighet. Som vi noterat ovan är begreppet elastiskt avgränsat. Brottslighetens allvar är här inte heller ett moment som ska ge straffvärdebedömningen flexibilitet inom ramen för en redan fastställd gärning, utan en förutsättning för att ett brott överhuvudtaget ska anses föreligga. När de objektiva rekvisiten av brottet kräver att gärningspersonen har deltagit i eller haft samröre med en sammanslutning som ”ägnar sig åt allvarlig brottslighet”, måste innebörden av detta rekvisit framgå med betydligt större precision än vad som följer av betänkandet för att inte innebära en risk för tillämpningssvårigheter. I dess nuvarande form lämnas en avsevärd bedömningsmarginal till rättstillämparen.

Ytterligare ett problem är kravet på samverkan. Bedömningen av om fler än två personer som samverkat vid ett enstaka tillfälle har haft en sådan ”gemensam inriktning kring ett fortsatt samarbete” att de ska anses utgöra en kriminell sammanslutning blir närmast av prognoskaraktär. En sådan bedömning lämpar sig illa vid tillämpning av beviskravet i brottmål – ställt utom rimligt tvivel – och riskerar att leda till godtyckliga bedömningar.

Härtill kommer att det centrala objektiva rekvisitet i deltagandebrottet är att deltagandet ska vara ”ägnat att främja, stärka eller understödja” sammanslutningens allvarliga brottslighet. Dessa tre verb har i sak överlappande innebörd, och det krävs inte att någon viss effekt har inträtt. Det ska dessutom enligt resonemanget i utredningen göras en typiserad bedömning – det är tillräckligt att åtgärden generellt sett har en sådan karaktär. Tingsrätten konstaterar att det rekvisitet i praktiken kommer att vara uppfyllt så snart åklagaren kan visa att den tilltalade har företagit en handling som har en konkret anknytning till sammanslutningen. I författningskommentaren anges också att utrymmet för att anse att ett aktivt deltagande inte faller in under det straffbara området är ”begränsat” och att ”i stort sett allt aktivt deltagande inom en kriminell sammanslutning [...] får anses vara ägnat att främja, stärka eller understödja den kriminella sammanslutningens allvarliga brottslighet”. Det egentliga prövningsobjektet i tingsrätten blir således dels förekomsten av en kriminell sammanslutning, dels den tilltalades uppsåt i förhållande till denna.

Bestämmelserna innebär, enligt vad utredningen uttalar, att åklagaren inte behöver kunna precisera vilka konkreta brott som har begåtts inom ramen för sammanslutningen så länge slutsatsen kan dras att sammanslutningen ägnar sig åt allvarlig brottslighet. Det är inte nödvändigt att någon person har dömts eller ens kan pekas ut som gärningsman för den allvarliga brottsligheten. Detta utgör en betydande lagteknisk nyhet och ställer förut okända krav på bevisprövningen. För tingsrätten innebär detta en bevisprövning som mer liknar en helhetsbedömning av en organisations karaktär än en sedvanlig prövning av ett brotts objektiva och subjektiva rekvisit. Beviskravet är alltså det sedvanliga i brottmål – ställt utom rimligt tvivel – men prövningsobjektet blir abstrakt och svårt att avgränsa. En sådan konstruktion kan innebära en risk för att bevisprövningen urholkas och att bedömningen blir starkt beroende av åklagarens framställning av de yttre omständigheterna kring sammanslutningen.

Härtill kommer den principiella frågan om en domstol vid bedömningen av om en sammanslutning är kriminell ska kunna grunda sin bedömning på brottslig verksamhet som ingen enskild person fällt till ansvar för och där ingen heller är åtalad. Denna ordning står i ett spänningsförhållande till

oskyldighetspresumtionen i artikel 6.2 i Europakonventionen, särskilt om bedömningen i praktiken innebär ett ställningstagande till andra personers förmodade brottslighet.

Det så kallade samröresbrottet uppställer särskilda tillämpningssvårigheter. Det brottet är tekniskt konstruerat genom en uppräkningslista av fyra punkter. Enligt de tre första definieras tre situationer som till sin karaktär är olika – att ta befattning med viss egendom, att upplåta lokal m.m. eller att ge kvalificerad rådgivning.

Det är värt att notera att ett antal situationer som räknas upp i punkterna 1 och 2 redan är kriminaliserade genom annan lagstiftning. Vad gäller den tredje punkten instämmer tingsrätten i de invändningar som framförts i det särskilda yttrandet. Utifrån tingsrättens perspektiv kan följande tilläggas.

Bestämmelsen är väsentligt vidare än vad som följer av den befintliga regleringen i lagen (1985:354) om förbud mot juridiskt och ekonomiskt biträde i vissa fall. Något krav på att rådgivningen ska kopplas till en konkret gärning ställs inte. Detta innebär att även rådgivning med ett rent neutralt innehåll, exempelvis information om gällande rätt, skulle kunna utgöra brott om den lämnas med avsikt att informationen ska användas i samband med den kriminella sammanslutningens brottsliga verksamhet.

Samröresbrottets tredje punkt kan därtill innebära svåra gränsdragningar i fall med blandad verksamhet. En näringsidkare kan bedriva delvis legal och delvis brottslig verksamhet. Den advokat, revisor eller konsult som lämnar ett råd avseende sådan blandad verksamhet kan inte alltid med tillräcklig säkerhet skilja på vilken del av verksamheten rådet kommer tjäna. Även här bäddar konstruktionen för tillämpningssvårigheter. Utredningen har inte på ett tillfredställande sätt utvecklat resonemangen kring denna gränsdragningsproblematik.

Formuleringen i tredje punkten indikerar slutligen också att uppsåtet ska vara särskilt kvalificerat. Konstruktionen är ovanlig och avviker från hur uppsåt vanligtvis hanteras och prövas i domstol. Vid prövning av om en gärningsman haft uppsåt prövas vanligtvis om uppsåt föreligger enligt någon av de i svensk rätt förekommande uppsåtsformerna (dvs. avsiktsuppsåt, insiktsuppsåt eller likgiltighetsuppsåt). Att i olika delar av samma bestämmelse ha olika krav på uppsåt bäddar även det för tillämpningssvårigheter.

Slutligen avslutas bestämmelsen med en fjärde punkt som gör att de eventuella gränsdragningar som följer av de tre första punkterna blir ännu otydligare genom att slå fast att ”annat liknande stöd” än vad som räknats upp i punkterna 1-3 också kriminaliseras. Även här ifrågasätter tingsrätten om förslaget är i överensstämmelse med legalitetsprincipen inom straffrätten och tillämpningssvårigheten för domstolarna är uppenbar.

De osjälvständiga brottsformerna

Även sådana personer som deltar i en kriminell sammanslutning som gör sig skyldiga till ”försök, förberedelse eller stämpling till ”allvarlig brottslighet” kan dömas för brott.

Mot bakgrund av att deltagandebrottet inte kräver att åklagaren kan precisera något konkret brott och att samröresbrottet inte kräver någon påvisbar effekt uppstår en lagteknisk konstruktion där två kvalificeringar

som var för sig är abstrakta förstärker varandra. Resultatet blir närmast metafysiskt och riskerar att skapa en kriminalisering vars yttre gränser är mycket svåra att förutse.

Hemliga tvångsmedel och proportionalitet

Utredningen föreslår att de nya brotten ska läggas till i den uppräknig som styr hemliga tvångsmedel i 27 kap. rättegångsbalken samt lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Det innebär att hemliga tvångsmedel kan tillämpas vid misstanke om båda de föreslagna brotten även i normalgrad och vid försök till brott.

Eftersom den brottslighet som den kriminella sammanslutningen enligt definitionen ska ägna sig åt inte förutsätter att de konkreta brotten som har begåtts inom ramen för sammanslutningen behöver preciseras, och att även misstanke om försöksbrott ska kunna utgöra grund för att använda hemliga tvångsmedel, ges betydande möjligheter att inleda en förundersökning på relativt tunna grunder.

Den tredje punkten i den föreslagna bestämmelsen om kriminalisering av samröresbrottet i kombination med möjligheten att använda hemliga tvångsmedel innebär påverkar också den skyddade relationen mellan advokat och klient. När själva rådgivningen utgör den brottsliga handlingen blir kommunikationen målet för tvångsmedlen. Tingsrätten saknar en analys av hur denna kollision med enrumsprivilegiet ska hanteras, särskilt mot bakgrund av Europakonventionens krav på rätten till ett effektivt försvar (art. 6) och respekten för korrespondens (art. 8).

Tingsrätten noterar också att utredningens förslag innebär att hemliga tvångsmedel även ska kunna användas mot barn som är misstänkta för brott före 15 års ålder. Även här saknar tingsrätten en analys av hur en sådan reglering överensstämmer med barns särskilda integritetsintresse, Barnkonventionens ställning som svensk lag och Sveriges internationella åtaganden.

Konkurrensfrågor

De föreslagna brotten är konstruerade som perdurerande brott och utredningens uppfattning är att de föreslagna brotten ska bedömas i konkurrens med annan brottslighet.

Det centrala argumentet synes vara att skyddsintressena är olika. Detta påstående är emellertid inte underbyggt av någon djupare analys. Oavsett om skyddsintressena bakom den nu föreslagna kriminaliseringen och annan brottslighet är delvis olika är det lätt att konstatera att det kan uppkomma situationer då gärningsomständigheterna är identiska. Ett sådant exempel kan vara att någon tar befattning med ett vapen på ett sätt som både innebär ett grovt vapenbrott och främjandefallet i den föreslagna lagstiftningen. Att i en sådan situation döma för båda brotten i konkurrens förefaller främmande. Ett sådant synsätt fungerar inte heller i förhållande till den allmänna utgångspunkten att samma omständigheter inte ska beaktas två gånger vid straffvärdesbedömningen av den brottslighet som är aktuell.

Bristande konsekvensanalys

Som framgår av det ovan sagda är Stockholms tingsrätt kritisk till stora delar av den föreslagna regleringen. Ytterligare en invändning är att utredningen inte har analyserat förslagets konsekvenser i förhållande till andra förslag på straffrättens område som beslutats eller lagts fram parallellt.

Sådana förslag är bland annat prop. 2025/26:49 om ett utvidgat straffansvar för försök, förberedelse och stämpling till brott. Den lagstiftningen har liknande syfte som det nu aktuella förslaget – att möjliggöra tidigare ingripande mot organiserad brottslighet. Hur förslagen i betänkandet ska tillämpas efter ett genomförande av de nya straffskärpningsbestämmelser som framgår i prop. 2025/26:218 om Dubbla straff för brott i kriminella nätverk och skärpta straffskalor med förslag på dubbelt straff vid alla brott som har samband med kriminella nätverk har inte heller kommenterats. Särskilt utifrån utredningens utgångspunkt i konkurrensfrågan är detta beklagligt. Härtill kommer att all lagstiftning med utgångspunkt i straffvärdebedömningar – som vad som är allvarlig brottslighet enligt förslagen här – kommer att påverkas av alla förslag till straffskärpningar som presenterats eller som ligger under beredning.

Avslutande sammanfattning

Sammantaget innebär bristerna i konsekvensbeskrivningen – tillsammans med de brister i förslagets utformning som vi redogjort för ovan – att det inte går att bedöma i vilken utsträckning den föreslagna regleringen behövs och inte heller effekterna av att den skulle genomföras. Stockholms tingsrätt avstyrker därför att förslagen genomförs.

Detta yttrande har beslutats av lagmannen Göran Lundahl och beretts gemensamt av tingsrättens ledningsgrupp. Föredragande har varit den administrativa fiskalen Embla Åkerlund.

Göran Lundahl

Embla Åkerlund